

לשוננו לעם

עורך: משה פלורנטין

מתוך

כרך נו, תשס"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עיוני כתיב, פונטיקה ותצורה בעברית שבפרסומים של הרשות הפלסטינית

1. הנושא

1.1 רקע ומטרה

מאמר זה דן בתופעות בתחומי הכתיב, הפונטיקה והתצורה המשתקפות ממבחר טקסטים עבריים באתר האינטרנט של לשכת היושב ראש לשעבר של הרשות הפלסטינית, יאסר ערפאת, ומביא חלק מממצאי עיון בלשונם של הטקסטים הללו לעומת העברית הישראלית הכתובה הנהוגה בתקופתנו והסטנדרטים המקובלים בה. האתר מציג טקסטים שונים הכתובים ערבית: הביורפיה של יושב ראש הרשות, נאומים והצהרות מפיו וכן תיאורים של ביקורים ופגישות שערך ושל אירועים שבהם השתתף. חלקם תורגמו לאנגלית ולעברית, וניתן להגיע אל התרגומים הללו בעזרת קישוריות (links) מתאימות.

המחקרים העוסקים בעברית שנכתבה בידי ערבים אינם רבים, ואך בשנים האחרונות התעורר תחום זה מעט.¹ המאמר המוגש בזה הוא פרק מקוצר מתוך

* תודתי הכנה למו"ר פרופ' משה פיאמנטה על הערותיו המועילות.

1. בשנת תש"ל הגשתי עבודת גמר שדנה בלשון העברית הכתובה של תלמידים ושל סטודנטים ערבים בישראל (דורון, תש"ל). כן התפרסמו מאמר של יונתן שונרי על העברית בשידורי הטלוויזיה בירדן (שונרי, תשל"ה), תיאור שגיאות הכתיב בבחינות הכניסה לאוניברסיטה (ללא ציון השנה) של מועמדים ערבים ישראלים מאת יוסף דנה (דנה, 1983) ועיון בעברית של תלמידים ערבים בבחינות הבגרות בישראל בשנים 1970 ו-1972 מאת חסיב שחאדה, שהתפרסם באנגלית (שחאדה, 1997), בנוסח עברי מקוצר ("העברית של הערבים בישראל", לשוננו לעם מט [תשנ"ח], עמ' 168-180) ובנוסח עברי מלא שהופיע באותה שנה ("העברית של הערבים בישראל [לאור שתי בחינות בגרות בשנים 1970, 1972]", מחקרים בלשון העברית ובספרותה – כנס שטרסבורג: דברי הכנס המדעי העברי השנים-עשר באירופה, אוניברסיטת שטרסבורג, תמוז תשנ"ו, בעריכת אברהם בן-אמתי, ירושלים תשנ"ח, עמ' 45-62). ב-1996 הופיע מחקרה של ברוריה מרגולין (המיקוד התחבירי כאבן בוחן סגנונית בסיפורת העברית ובסיפורת הערבית בנות זמננו, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, 1996), הבוחן בין היתר את המיקוד התחבירי ביצירתו של אנטון שמאס בעברית. נקודות משיקות יש במחקרה של רוני הנקין (הנקין, תשנ"ז).

עיון בלשון הטקסטים העבריים שבאתר הנזכר, הדן גם בענייני תחביר, לקסיקון וסמנטיקה.² הנחת המחקר הייתה כי אף שהרקע של הטקסטים ושל תרגומם לעברית באתר הפלסטיני שונה בעניינים אחדים מזה של התלמידים הערבים בישראל שלשונם נבדקה בעבר, ולמרות הזמן שחלף מאז כתבו התלמידים והסטודנטים הללו את חיבוריהם ואת בחינותיהם, יש נקודות מגע וזהות רבות. לפיכך נעשתה הבדיקה תוך השוואה לממצאים שבעיונים הקודמים. כבסוגיות התחביר והסמנטיקה השתדלתי גם כאן להצביע לא רק על החריג אלא גם על תופעות דומות ועל אשר נקלט מן הישראלים. מלבד עניינים שכבר נידונו למן שנת תש"ל ויובאו להלן לשם השוואה נמצאו תופעות נוספות, שאולי בהבאתן אף יהיה כדי לתרום, מעבר לדיון התאורטי, לשיפורה של הוראת השפה העברית בקרב לומדים ערבים.

1.2 קווים כלליים לאופי הטקסטים, הכתיבה וההקלדה באתר

הטקסטים ששימשו לעיון זה הם מן הרביע האחרון של 1999. בגלישות אקראיות במועדים מאוחרים מזה נסקרו טקסטים נוספים.³

התבוננות בכתיב מאפשרת להבחין בתופעות שחלקן בהשפעת הערבית וחלקן בהשפעות אחרות. אמנם הכתיב הבלתי מנוקד של הטקסטים הנידונים מקשה מלכתחילה לעמוד על מקצת השינויים בתחום התנועות שבפי המתרגם או המתרגמים לעומת התקני או הנהוג בעברית הישראלית, אולם בשידורי הטלוויזיה הפלסטינית בעברית, שהחלו לאחר השלמת מחקר זה, חוזרות ונשנות תופעות דומות רבות המאשרות את הממצאים. דוגמות אחדות מן הרבות שנאספו מן השידורים הוספו אל הערות השוליים להלן, במקביל לדוגמות הנידונות.

לאחרונה פורסמה עבודת הדוקטור של רפיק אבו בכר (השפעת לשון האם בקרב נבחנים ערביים בבחינות הבגרות בעברית לערבים, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ב). כצפוי, ממצאים רבים בה זהים או דומים לאלה שבחיבורים דלעיל (במיוחד דורון, תש"ל; שחאדה, 1997) ולאלה שבמחקר זה, אולם כבר לא הייתה אפשרות לאזכרם כאן. נוסף על הנזכרים לעיל פורסמו מחקרים העוסקים בשיטות ההקניה והרכישה של העברית בקרב התלמידים הערבים (ובכללם הדרוזים) בישראל (כגון מחקר של עדנאן עמשה ומאמרים של סלים אבו רביעה שהתפרסמו בבמות שונות), וכן במילים ובביטויים עבריים בתוך העברית של הערבים בישראל (יוסף דנה) ובגבולותיה (מחמד אמארה וברנרד ספולסקי), אולם אין הם נוגעים ישירות לעצם ענייננו.

2. העיון באוצר המילים ובסמנטיקה של טקסטים אלה הופיע בכרך ג של כתב העת "בין עבר לערב" (תשס"ד, עמ' 211–231). התחביר נידון במאמרי בספר דותן (בדפוס).
3. המובאות מן הקבוצה הראשונה מצוינות אפוא על פי היום והחודש בלבד. באלה שנמצאו לאחר מכן מצוינת גם השנה. המובאות העבריות מופיעות באות מעובה. הסימן || הוצב בין מובאה למקבילתה בערבית.

כאמור, חלק ניכר מהתופעות שנמצאו בכל תחומי תורת הלשון הוא בהשפעת הערבית: יש שהתופעות נובעות במישרין מלשון טקסט המקור, ויש שתכונות מסוימות של לשון המקור, בין הערבית הספרותית בין הערבית המדוברת, משתקפות בעקיפין בעברית התרגום. אפשר גם שיווצרו תיקוני יתר שאינם בהשפעת הערבית אלא הם פרי תהליכים בתוך העברית, ובעניין זה נודעת ההשפעה בלתי מבוטלת לגורמים כמו אופי ההיחשפות של הכותב לעברית הישראלית ושיעורה, שדרך כלל אי אפשר למדוד אותם.

בתחילה נהגו לתרגם את כל הטקסטים תרגום מלא. בטקסטים המאוחרים יותר ניכרת נטייה לתרגום חלקי – לא תמציתי אלא מקוצר, כלומר בהשמטות. לא תמיד ברורה הסיבה לכך. לעתים נדמה כי קשיי תרגום חברו ללחץ להוציא את הפרסום בו ביום. עם זאת יש מקרים שההשמטות בגרסה העברית נראות מכוונות – המדובר בקטעים שיש בהם ביקורת ישירה על ישראל ומדיניותה – אך אין התופעה סדירה. יש שהקיצור גורם שיבושי תחביר ומשמעות.

מלבד חוסר העקיבות, המתגלה כאחת התכונות הבולטות של התרגומים ברוב התחומים הנבדקים, נראה ששיבושים לא מעטים בטקסטים העבריים הם תוצאה של הקלדה בלתי מוקפדת ושל העדר הגהה, ולפיכך רוב המקרים אשר נראו לי כאלה לא נכללו בדיון מלכתחילה. קשה לקבוע אם ההקלדה נעשתה בהעתקה מתוך כתב יד או בהכתבה.⁴

מקומות בארץ, גם אלה שיש להם שם עברי מובהק ושגור, יופיעו בשם הערבי כשיטה,⁵ כגון **הקמת 4000 יחידת דיוור באלקודס אלשריף** (26.9), ולא **בירושלים**; **בעיר אל חליל** (12.11), ולא **בחברון**. מערת המכפלה עוטה באתר את השם **המסגד האבראהימי** (שם).⁶ שמות אישים (ולעתים רחוקות שמות ארגונים ומקומות) נתונים לפעמים בין מירכאות כפולות, כגון **"יצחק רבין"** (5.9); **ראש הממשלה "ברק"** (1.11); **הנשיא "קלינטון"** (5.11); **"אדינאור"**⁷ ו**"דיגול"**⁸ (9.11); **"בייר מורה"**⁹ (שם); **"ברלין"** (12.11). לרוב משמשות המירכאות בשמות שאינם ערביים, אולם הן נמצאו אף בשמות ערביים. סוגריים עשויים לשמש בתרגום

4. לעומת זאת בטקסט הערבי השגיאות מעטות יחסית, ובכלל זה טעויות דפוס.

5. ה' שונרי, תש"ל, עמ' 111.

6. ה' שם.

7. קונרד אדנאואר (Konrad Adenauer), קנצלר הרפובליקה הפדרלית של גרמניה בשנים 1963–1949.

8. הכוונה לגנרל שרל דה גול (Charles de Gaulle), נשיא צרפת בשנים 1958–1969. על כתיב השם הזה ר' גם להלן, סעיפים 2.1.1.4, "הברות שבהן צירי או סגולי" ס"ק ב; 2.4.1 ס"ק ב.

9. המדובר בפירי מורואה (Pierre Maurois), יושב ראש האינטרנציונל הסוציאליסטי לשעבר.

העברי במקום מירכאות, כמקובל בערבית: **התחייבות (אש"ף) והרשות הפלסטינית** (5.9); במקור מופיעים כאן ראשי התיבות של שם הארגון בערבית, מ.ת.פ., ללא מירכאות או סוגריים).

2. כתיב ופונטיקה

2.1 התנועות

2.1.1 כתיב מלא

2.1.1.1 תנועת u קצרה

וייז לציון תנועת u קצרה מופיעה בשמות ערביים דווקא. למעשה הנוהג בעניין זה הוא בדרך כלל כמקובל בקרב הישראלים בכתיב אותם שמות: **באלקודס** (הביוגרפיה), **אלקודס** (26.9), **אל קודס** (5.11) לעומת **אלקדס** (5.9); **חוסין** || حسين (שם); **חוסני מובארק** || حسني مبارك (שם); **מוברק** (1.11). אבל: **אבו גנים** || غنيم (19.11).

2.1.1.2 תנועת o קצרה

הגיית המילה, המוכרת כנראה למתרגם, הביאה לכתיב **ואובדן** (5.9), שאף הוא שכיח למדי בקרב הישראלים, למרות הכלל שקמץ קטן הנמצא בצורתה היסודית של המילה לא יסומן בווייז.¹⁰

2.1.1.3 תנועת a

א. הטעמת ההברה האחרונה של השם **ספרד** גרמה כנראה לכותב לדמות תנועה ארוכה על דרך הערבית: **בספראד** (5.9), בדומה ל**המצאב** ול**סתאם** שהביא שחאדה (1997, עמ' 54).

ב. **האמרקאני** (5.11); **האמרקאנית** (שם) נכתבו באל"ף בהברה שלפני האחרונה. תופעה זו מזכירה את הכתיב (המיושן) שנוקטים ישראלים רבים בשמות תואר אלה, אולם הסיבה היא הצורות השגורות בערבית המדוברת: **אמרפאני**, **אמרפאניה**. במקביל למילוי הכתיב בערבית בשמה הפרטי של מזכירת המדינה לשעבר של ארצות הברית, מادلین אולברייט, נכתבה ההברה הראשונה של שמה בתוספת אל"ף גם בטקסט אחד בעברית: "**מאדלין אולברייט**" (שם), בעוד שבמקום אחר נכתב **מדלן** (5.9). גם הנסמך בשם **שרם** الشيخ מופיע בתרגומים לעברית בחוסר עקיבות: **שארם** (1.11) לעומת **שרם** (26.11).

10. אגב מילה זו יוער כי למיטב ידיעתי לא זכתה מעולם הצורה החלופית **אבדן** (אסתר ט, ה) לעלות בדיבור חי על שפתיים של דוברי עברית ילידיים. בצה"ל שגור ושכיח מאוד הצירוף **אבדן ציוד**, וכן דנים תדיר ב**נסיות אבדניות**, אך לעולם אין האל"ף נהגית בתנועת a.

2.1.1.4 תנועת i

א. משקל קטול: רוב המילים במשקל זה מופיעות בכתיב מלא (כנהוג על פי כללי הכתיב חסר הניקוד), כגון **מימוש** (5.9); **הגיבוי** (שם); **לשיתוף** (שם); 11.1.2000. עם זאת נכתב **בצוע** (5.9) לעומת **לביצוע** (26.11); מקבילו של הצירוף **ואחראם** **האחראים** הוא **כבוד ההסכמים** (5.9) ולא **כיבוד**; כן נמצא הכתיב **בכוון** (1.11).

ב. משקל קטלון: חוסר עקיבות מאפיין גם את הכתיב במשקל זה. כתיב המילה **היגיון** למשל משתנה בתוך משפט אחד: **כינן היגיון השלום במקום היגיון המלחמה והיגיון הצדק במקום היגיון האכזריות והיגיון הדימוקרטיה במקום ההגיון השרירי** (9.11). נדמה שהכותב אינו מודע כלל להבדל שבין צורת הנסמך לצורת הנפרד של מילה זו. ייתכן שמאותה סיבה נכתב גם **העיקרונות** (1.11), **ועיקרון השותפות** (שם), והגורם אינו הגיית סגול כחיריק דווקא. הכתיב **מקיפאוונו** (שם) שייך אולי לסעיף קטן ד להלן. בכתיב חסר הנפרד (נוסף על **היגיון** דלעיל): **הזכרון** (שם); **נסיון של 6 שנים** (שם).

ג. חילוף בין **מדי ומידי**: כתיבת **מידי** במקום **מדי**, הנפוצה למדיי בקרב הישראלים, מצויה אף כאן בצירוף **מידי פעם** (26.9).

ד. לפני שווא נח: ¹¹ **האיכלוס** (5.11; 12.11; 26.11) לעומת **באכלוס** (12.11), **והאכלוס** (29.11); **והשיגשו** (9.11) לעומת **ושגשו** (1.11); **הסיכסוך** (12.11); **מיכשול** (26.11) לעומת **מכשולים** (1.11).

ה. כתיב מלא בסופית הזוגי נמצא במילה **האלפיים** (9.11). בהכפלת היו"ד נכתב גם השם **מצריים** (5.9; 29.11), בניגוד לצורות הכתיב החסר המובאות בסעיף 2.1.2.4 ס"ק ד להלן.

הברות שבהן צירי או סגול

פעמים רבות ננקט לכאורה כתיב מלא יו"ד לציון תנועת e, אך ייתכן שבכתיב זה משתקפת תופעה אחרת, שכן המציאות מלמדת כי e עברית הגויה פעמים רבות בפי דוברי ערבית כנוטה ל-i, ללא הבחנה מלכתחילה בין סגול לבין צירי, ולעתים גם לא ביניהם לבין שווא. לא נמצאה התניית הטעמה בעניין זה, ואף על פי כן הופרדו הדוגמות על פי ההטעמה לנוחיות המעיין.

11. גם תופעה זו נפוצה מאוד בקרב כותבים יהודים ישראלים רבים ביוזעין ובלא יודעין. הכתיב ביו"ד לפני שווא נח נקוט כשיטה, בניגוד לכללי הכתיב חסר הניקוד, בידי יחידים ובידי גופים, כמו למשל העיתון "ידיעות אחרונות". הכוונה חיובית ביסודה: ליצור בידולים כמו **מינהל** – **מנהל (מְנַהֵל)** וכיוצא בזה, בלא ניקוד עזר חלקי שהיה בעבר בגדר בעיה טכנית (אך אינו כזה עוד בעידן מעבדי התמלילים החדשים).

א. כשהניקוד צירי: בהברה מוטעמת – **יכולתינו** (5.9); **שותפינו החדש** (1.11); **בארצינו** (שם); **מדינתינו** (12.11; 29.11); **עמינו** (12.11; 26.11; צורת היחיד);¹² **יישו** (26.11). לכאן יש להוסיף כנראה את **הירדניית** (5.9), **הירדני** (1.11), אשר המתרגם מטעימן קרוב לוודאי מלעיל, וכמוהן גם **איהוד ברק** (שם) – אף על פי שכל הנראה אין לכך נפקות, כאמור. שם המספר בצירוף **שבשיש השנים האחרונות** (1.11) נכתב כך אולי גם בהשפעת הכסרה שבשם המקביל בערבית (سِت).

בהברה בלתי מוטעמת – **ליאות** (1.11); **שהשכינים** (שם); **שכינינו** (9.11); **היו"ד הראשונה**; **לרשימת שימות** (5.11); **באיזור** (שם). נראה כי **אימון** (5.9), שהוצבה כנגד الشقة שבמקור, נכתבה כך בשל האמור לעיל ולאו דווקא בשל העירוב בין **אימון** לבין **אימון** בפי רבים מדוברי העברית ובכתיבתם. אשר למילים **לאות ואזור**: הן נכתבות בכתיב מלא גם בידי ישראלים רבים, בשל חוסר ידיעת כללי הכתיב חסר הניקוד על בוריים. אף צורת הריבוי **אזורים** נכתבת פעמים רבות בתוספת יו"ד שלא לפי התקן, כפי שמצאנו גם בקורפוס שלנו: **האיזורים** (26.11), בגלל אי־ידיעת הצורה התקנית **אֶזורים** (או חלופתה **אֶזורים**). הכתיב **מידליה** (9.11) אפשר שהוא בבואת מِدَالِيَّة.

ב. כשהניקוד סגול: **בפיתח דבריי** (1.11); **מהשיטח** (9.11). תן דעתך לתעתיק הרשמי **يُتَح تَكْثًا شَيْقِل** שהונהג במדינת ישראל לשמות **פֶּתַח תְּקוּוּה, שְׂקָל**. לפני שווא: **העיקרונות ועיקרון השותפות** (1.11), לעומת הצ[ה]רת **העקר[ו]נות** באותו טקסט. שאלה היא אם אין במקרים אלה הנחת חיריק במחשבת הכותב. סגול בשמות זרים: **מדלין** (5.9); **מאדלין אולברייט** (5.11); **נורביגיה** (1.11); **הנורביגי** (שם); **הטקס הטרגידי** (שם); **ג'ניבה** (5.11); **אדינאור ודיגול** (9.11); ר' סוף סעיף 1.2 לעיל); **הדימוקרטיה** (שם). הכתיב **ביגן** בצירוף **הליכוד בראשות ביגן** (9.11) הוא בבואת הכתיב הערבי של השם, بَيْغَن, ומשתקפת בו הגיית שמו של מנחם בגין בפי דוברים ערבים רבים.¹³ הכתיב **פרס "נוביל"** (הביוגרפיה) אינו מתאים לנהוג בעברית ובערבית (نوبل), אך כנגדו נמצא גם **נובל** (1.11). לפני שווא: **גירמניה** (9.11).

12. אף כותבי עברית רבים לאורך ההיסטוריה, ובהם משכילים צחי לשון ודוברי עברית ילידיים, נהגו ונוהגים לכתוב יו"ד בין שם ביחיד לכינוי הקניין למדברים החבור אליו, כמו בדוגמות המובאות כאן, ובכלל זה שמות כמו **עמנו**, שבהם היו"ד בכתיב התקני היא הסימן היחיד להבחנה בין צורת השם ברבים לצורתו ביחיד (לעומת שמות זכריים דוגמת **רבנו**, שריבוי **רבותינו** ואין בו חשש לחוסר הבחנה במספר עקב הוספת היו"ד בצורת היחיד). בגלישה אקראית מצאתי נגד **עמינו הפלסטיני** (27.12.2003) ועוד. ועי' גם הערה 66 להלן.

13. למשל בפיו של נשיא מצרים לשעבר, אנוור א־סאדאת, כזכור לרבים: [mister bi'gen].

יו"ד לאחר שווא נע

א. הדוגמות דלהלן הן פרי תופעה חיה: **ניאום** (5.9) וכן צורת הריבוי **ניאומים** (בקישורית לנאומי ערפאת);¹⁴ **משהודגשה** (שם); **בניסיגה** (9.11); **ניתונות** (שם; 29.11); **מימושכים** (12.11) לעומת **ממושך** (1.11); **ריצינות** (1.2.2000). לכאן יש לצרף כנראה גם את **כי דובר** (הביוגרפיה), שאינה אלא **פְּדוּבֵר**: בגין הגיית הכ"ף בתנועת i הוחלפה המילית כ- במילה **כי** ונרשמה כתיבה נפרדת (ר' סעיף 2.4.2 ס"ק א להלן).

ב. הכתיב החד-פעמי **שאנחנו מתקריבים** (1.11), אם אינו טעות דפוס בעלמא, אפשר שמשתקפות בו הכסרה שבפועל הערבי המקביל (أُنْشَأَ) **نَقَرَبَ** (שאינה משתנה לכל אורך הנטייה בהווה-עתיד) והתנועה שבצורת היחיד העברית **מתקרֶב**, ואף ייתכן שההגייה הרוטטת של העיצור ר תורמת להנעתו בפי הכותב, מעין ¹⁵[metkariv^om].

2.1.2 כתיב חסר

2.1.2.1 תנועת u ערבית ארוכה

שם המקום اللطرون מתועתק **אלטרון** (9.11).

2.1.2.2 תנועת o

נמצאו מקרים אחדים, כולם בהברות בלתי מוטעמות. בשל אי-עקיבות בהופעתם הם עשויים להיחשד כטעויות הקלדה. למשל: **שידעים** (1.11); **העקרנות** (שם) לעומת **העיקרונות** (!); **ועיקרון** באותו טקסט; **נכחות** (5.11) לעומת **הנוכחות** באותה שורה.

2.1.2.3 תעתיק a ערבית ארוכה

שמו של נשיא מצרים مبارك מופיע פעמיים בכתיב **מוברק** (1.11), בהשמטת אם הקריאה התבניתית של בניין فاعل (ולעומת זאת יש כתיב מלא בהברה הראשונה הקצרה), לעומת **חוסני מובארק** (5.9). על תעתיק שם המשפחה של מזכ"ל האו"ם לשעבר, קופי אן, ר' סעיף 2.2.1 להלן.

14. גם בחדשות הטלוויזיה הפלסטינית בעברית (5.1.2002) בוטאה המילה **נְאוּמוּ** בתנועת i: [ni'umō]. עוד מצאתי: **לטיפול ריפואי** (27.12.2003).

15. הסופית של ריבוי הזכר העברי נהגית לעתים בפי דוברים ערבים הגייה דומה לזו של סופית הריבוי השלם בערבית – בתוספת מעין הברה מובלעת לפני ה־m: [i^om]. ניתן אולי לראות זאת בכתיב **קשיים** || قاسية (26.11); הכוונה לתואר **קשים** ולא לשם **קשיים**, דהיינו [kašī^om]. לפיכך כתיב חסר של סופית זו, שנמצא פעמיים, חשוד כטעות הקלדה: **אינטרסם** (5.9); **ממשיכם** (29.11).

א. כשהניקוד צירי: בהברה מוטעמת – **יכולתינו** (5.9); **שותפינו החדש** (1.11); **בארצינו** (שם); **מדינתינו** (12.11; 29.11); **עמינו** (12.11; 26.11; צורת היחיד);¹² **יישו** (26.11). לכאן יש להוסיף כנראה את **הירדינית** (5.9), **הירדיני** (1.11), אשר המתרגם מטעמים קרוב לוודאי מלעיל, וכמוהן גם **איהוד ברק** (שם) – אף על פי שכל הנראה אין לכך נפקות, כאמור. שם המספר בצירוף **שבשיש השנים האחרונות** (1.11) נכתב כך אולי גם בהשפעת הכסרה שבשם המקביל בערבית (سِت).

בהברה בלתי מוטעמת – **ליאות** (1.11); **שהשכינים** (שם); **שכינינו** (9.11); **היו"ד הראשונה**; **לרשימת שימות** (5.11); **באיזור** (שם). נראה כי **אימון** (5.9), שהוצבה כנגד الثقة שבמקור, נכתבה כך בשל האמור לעיל ולא דווקא בשל העירוב בין **אימון** ל**אִמון** בפי רבים מדוברי העברית ובכתיבתם. אשר למילים **לאות ואזור**: הן נכתבות בכתיב מלא גם בידי ישראלים רבים, בשל חוסר ידיעת כללי הכתיב חסר הניקוד על בוריים. אף צורת הריבוי **אזורים** נכתבת פעמים רבות בתוספת יו"ד שלא לפי התקן, כפי שמצאנוה גם בקורפוס שלנו: **האיזורים** (26.11), בגלל אי-ידיעת הצורה התקנית **אִזורים** (או חלופתה **אִזורים**). הכתיב **מידליה** (9.11) אפשר שהוא בבואת מِدَالِيَّة.

ב. כשהניקוד סגול: **בפיתח דבריי** (1.11); **מהשיטח** (9.11). תן דעתך לתעתיק הרשמי **يَبْتَح تَكْفًا**, שישל שהונהג במדינת ישראל לשמות **פֶּתַח תְּקוּוּהַ**, שֶׁקַּל לפני שווא: **העיקרונות ועיקרון השותפות** (1.11), לעומת ה[צו]ה[רת] העק[ו]נות באותו טקסט. שאלה היא אם אין במקרים אלה הנחת חיריק במחשבת הכותב. סגול בשמות זרים: **מדלין** (5.9); **מאדלין אולברייט** (5.11); **נורביגיה** (1.11); **הנורביגי** (שם); **הטקס הטרגידי** (שם); **ג'ניבה** (5.11); **אדינאור ודיגול** (9.11); ר' סוף סעיף 1.2 לעיל); **הדימוקרטיה** (שם). הכתיב **ביגן** בצירוף **הליכוד בראשות ביגן** (9.11) הוא בבואת הכתיב הערבי של השם, بِيغْن, ומשתקפת בו הגיית שמו של מנחם בגין בפי דוברים ערבים רבים.¹³ הכתיב **פרס "נוביל"** (הביוגרפיה) אינו מתאים לנהוג בעברית ובערבית (نوبل), אך כנגדו נמצא גם **נובל** (1.11). לפני שווא: **גירמניה** (9.11).

12. אף כותבי עברית רבים לאורך ההיסטוריה, ובהם משכילים צחי לשון ודוברי עברית ילידיים, נהגו ונוהגים לכתוב יו"ד בין שם ביחיד לכינוי הקניין למדברים החבור אליו, כמו בדוגמות המובאות כאן, ובכלל זה שמות כמו **עמנו**, שבהם היו"ד בכתיב התקני היא הסימן היחיד להבחנה בין צורת השם ברבים לצורתו ביחיד (לעומת שמות זכריים דוגמת **רבנו**, שריבוי **רבותינו** ואין בו חשש לחוסר הבחנה במספר עקב הוספת היו"ד בצורת היחיד). בגלישה אקראית מצאתי נגד **עמינו הפלסטיני** (27.12.2003) ועוד. ועי' גם הערה 66 להלן.

13. למשל בפיו של נשיא מצרים לשעבר, אנוור א-סאדאת, כזכור לרבים: [mister bī'gen].

יו"ד לאחר שווא נע

א. הדוגמות דלהלן הן פרי תופעה חיה: **ניאום** (5.9) וכן צורת הריבוי **ניאומים** (בקישורית לנאומי ערפאת);¹⁴ **משהודגשה** (שם); **בניסיגה** (9.11); **ניתונות** (שם; 29.11); **מימושכים** (12.11) לעומת **ממושך** (1.11); **ריצינות** (1.2.2000). לכאן יש לצרף כנראה גם את **כי דובר** (הביוגרפיה), שאינה אלא **פְּדובר**: בגין הגיית הכי"ף בתנועת i הוחלפה המילית **כ־** במילה **כי** ונרשמה כתיבה נפרדת (ר' סעיף 2.4.2 ס"ק א להלן).

ב. הכתיב החד־פעמי **שאנחנו מתקריבים** (1.11), אם אינו טעות דפוס בעלמא, אפשר שמשקפות בו הכסרה שבפועל הערבי המקביל (أنا) **נִקְרַב** (שאינה משתנה לכל אורך הנטייה בהווה־עתיד) והתנועה שבצורת היחיד העברית **מתקרב**, ואף ייתכן שההגייה הרוטטת של העיצור ר תורמת להנעתו בפי הכותב, מעין [metkariv^ym]¹⁵.

2.1.2 כתיב חסר

2.1.2.1 תנועת u ערבית ארוכה

שם המקום اللطرون מתועתק **אלטרן** (9.11).

2.1.2.2 תנועת o

נמצאו מקרים אחדים, כולם בהברות בלתי מוטעמות. בשל אי־עקיבות בהופעתם הם עשויים להיחשד כטעויות הקלדה. למשל: **שידעים** (1.11); **העקרנות** (שם) לעומת **העיקרונות** (!), **ועיקרון** באותו טקסט; **נכחות** (5.11) לעומת **הנוכחות** באותה שורה.

2.1.2.3 תעתיק a ערבית ארוכה

שמו של נשיא מצרים مبارك מופיע פעמיים בכתיב **מוברק** (1.11), בהשמטת אם הקריאה התבניתית של בניין فاعل (ולעומת זאת יש כתיב מלא בהברה הראשונה הקצרה), לעומת **חוסני מובארק** (5.9). על תעתיק שם המשפחה של מזכ"ל האו"ם לשעבר, קופי אן, ר' סעיף 2.2.1 להלן.

14. גם בחדשות הטלוויזיה הפלסטינית בעברית (5.1.2002) בוטאה המילה **נְאֻמוֹ** בתנועת i: [ni'umō]. עוד מצאתי: **לטיפול ריפואי** (27.12.2003).

15. הסופית של ריבוי הזכר העברי נהגית לעתים בפי דוברים ערבים הגייה דומה לזו של סופית הריבוי השלם בערבית – בתוספת מעין הברה מובלעת לפני ה־m: [i^ym]. ניתן אולי לראות זאת בכתיב **קשיים** || قاسية (26.11); הכוונה לתואר **קשים** ולא לשם **קשיים**, דהיינו [kašī^ym]. לפיכך כתיב חסר של סופית זו, שנמצא פעמיים, חשוד כטעות הקלדה: **אינטרסם** (5.9); **ממשיכם** (29.11).

2.1.2.4 תנועת i

כל הדוגמות להלן הן של כתיב חסר בהברות בלתי מוטעמות. נראה שבמקרים לא מעטים ההגייה בפועל היא [e] או [ə], ובמיוחד בהברה סגורה.

א. בצורת העתיד של בניין נפעל: **יתכן** (5.11); **כדי שתפגש** [הגב' אולברייט] **עם** [...] (שם).

ב. צורת העבר של בניין פיעל נכתבת בדרך כלל ללא יו"ד אחרי פ"א הפועל, שלא כרוב שמות הפעולה בבניין זה, כאמור לעיל (סעיף 2.1.1.4 ס"ק א, ד): **סרב** (1.11); **ששלם בדמו** (שם); **אשרה** (5.11); **שבחה** (12.11); אבל שם גם **אימצה**.

ג. נמצאו כמה מקרים של השמטת יו"ד בהברה שלפני האחרונה בצורת הרבים בזכר: **האמצים** (1.11); **צרכים לזכור** (שם); **הסעפים** (שם); **הימים הרגלים** (שם); **מנהגים מתנועת "פתח"** (26.11).¹⁶

ד. בסופית של השמות הזוגיים: **כל שבועים** (5.11); **החודשים** || الشهرين (9.11). אבל: **האלפיים** (5.9).

ה. אחרים: **עלינו לצור סיביבה** (שם); **כל מני טענות** (5.11); **עדן חדש** (9.11).

ו. בשמות זרים או בצורות הגזרות מהם: בהברה פתוחה: **מנסטריאלית** (5.11); תנועת המ"ם); **הלגטמציה** (שם); 9.11; תנועת הגימ"ל ותנועת הטי"ת) לעומת **לגיטימי** בהמשך שני הטקסטים הללו. בהברה סגורה: **מנסטריאלית** (5.11); תנועת הנו"ן); **בוושנגטון** (שם);¹⁷ **האנטרנציונל** (9.11). בערבית הכתובה יש כידוע שני וריאנטים לשם **אמריקני** (או **אמריקאי**): **أميركي**, **أمريكي**. בטקסטים הנידונים לא נמצאו כלל יו"דין בנגזרי שם זה: **האמרקאית** (5.11); **האמרקאני** (שם); **האמרקאנית** (שם); **האמרקאים** (12.11). נראה שבתודעת הכותב הרי"ש היא חסרת תנועה כבצורות השגורות בלהגים המקומיים: **אמֶרְכָאני**, **אמֶרְכָא(א)נייה**, **אמֶרְכָאן**.¹⁸

על משקל קטלון ר' סעיף 2.1.1.4 ס"ק ב לעיל. על המרובעים ר' שם ס"ק ד.

2.1.2.5 תנועת e

א. השמטת היו"ד של צורן הריבוי לפני הכינוי החבור¹⁹ נמצאה במילה **מאחורנו** (1.11). על התופעה ההפוכה, הוספת יו"ד בין צורת היחיד לכינוי החבור, ר' סעיף 2.1.1.4, "הברות שבהן צירי או סגולי" ס"ק א לעיל.

16. הכתיב החסר במקרים כאלה בעברית המקראית, כגון **נבאים** (למשל שמואל א י, ה, יא), **צדקים** (מלכים א ב, לב; מלכים ב י, ט), מוסבר כנטייה להימנע מרצף של שתי אמות קריאה זהות בהברות סמוכות. ר' למשל גזניוס, 1960, סעיף 87a; ילין, תשכ"ג, עמ' 46. בערבית: **واشنطن**, בתנועה קצרה ועמומה (e) אחרי ה־ש. ר' גם הערות 38, 39 להלן.

17. ע' גם לעיל סעיף 2.1.1.3 ס"ק ב; להלן סעיפים 2.2.10 ס"ק ב; 3.3.3 ס"ק א. שונרי (תשל"ה, עמ' 111) מביא מפי קריין הטלוויזיה הירדנית את ההגייה **אמֶרִיקָה**, **האמֶרִיקָנִי**, על פי התבנית השנייה של הערבית הכתובה הנזכרת לעיל, אשר מתועקת בכתב המקובל בעברית.

19. על התופעה במקרא ר' גזניוס, 1960, סעיף 91k.

ב. רבים הם דוברי העברית הישראלית, גם מן הנמנים עם השכבות האורייניות בציבור, הנוהגים לכתוב את שם הפועל **ליהנות** בלא יו"ד, לא מפאת הרגל של כתיב חסר דווקא אלא משום שאינם מודעים לבניין ולנטייה (כלומר להבלעת ה"א). חלקם מניחים, מתוך היקש משם הפועל של בניין פיעל בגזרת ל"י, שהניקוד הוא שווא.²⁰ גם באחד הטקסטים שלנו מצאתי פעמיים **להנות מ'** (1.11), אך יש להניח שלא אותם היקשים פעלו כאן אלא תפיסת התנועה כ־e קצרה. גם **מכיוון** הופיעה בכתיב חסר: **מכוון** (26.11).

2.1.3 חילופי אמות קריאה

2.1.3.1 חילופי אל"ף-ה"א בסוף מילה

א. אל"ף במקום ה"א לסימון תנועת a: **מלתא** (5.9); במקום **מילאה**; ר' גם סעיף 3.1 (להלן). בהשפעת הכתיב הערבי נכתבו באל"ף השמות **טאבא** || طابا (5.9) ו**רוסיא** || روسيا (9.11). לעומת זאת נכתבו בה"א השם הצרפתי **בייר מורוה** || بيار موروا (שם); ר' סוף סעיף 1.2 (לעיל) ושם הכפר **טרקומיה** || ترقوميا²¹ (26.11). ב. ה"א במקום אל"ף לסימון תנועת e בגזרת ל"א: **מלה**²² **סמלים** (במקום **מלא**) (1.11).

2.1.3.2 חילופי אל"ף-ו"י

בפועל **אמר** בעתיד נמצא הכתיב **ונומר** (5.9), ואילו בשם הפועל מופיע הכתיב **ולאמר**²³ (1.11). הכתיב **לאמר** רגיל גם בקרב יהודים ישראלים רבים (בעיקר אלה שאינם מצויים בספרות חז"ל), אשר אינם מתכוונים כלל לצורה המקראית **לאמר** אלא לצורה החיה **לומר**. הם יודעים מהו הגיזרון, אך אינם מודעים לכתוב הפרוגרסיווי (בווי"ו) של מילה זו בלשון חכמים, שהוא התקני.²⁴

20. לדעתי, לנטרול הבדלי המימוש בין התנועות צירי, סגול ושווא נע במידה רבה בעברית הישראלית יש חלק נכבד בתופעה, בעוד שבעבר המימוש האשכנזי של הצירי שבלמ"ד שימש "בלם" בפני התופעה המתוארת. יש אף רבים המרחיקים לכת והוגים [lehenot]. יעקב בן-טולילה מעלה סיבות שונות לשינוי תנועת ה"א ("הומונימיות עממית", ספר רפאל ניר: מחקרים בתקשורת, בבלשנות ובהוראת לשון, בעריכת אורה [רודריג] שורצולד, שושנה בלוס-קולקה ועלית אולשטיין, ירושלים תש"ס, עמ' 356–357).

21. הכתיב של שם זה בתמרוזים בישראל הוא **תרקומיא**, על פי הערבית. ר' גם סעיף 2.2.7 ס"ק ב להלן.

22. ה' שחאדה, 1997, עמ' 56: **מקנה** (במקום **מקנא**). אף בעניין זה אין נפקות לצירי לעומת סגול. ר' גם סעיף 2.1.3.3 להלן.

23. ה' דורון, תש"ל, עמ' 109, המובאה הראשונה.

24. עם זאת מצאתי כי ישראלים אלה, הנוהגים כאמור לכתוב **לאמר**, **ולאמר**, אינם כותבים בדרך כלל **כלאמר** אלא **כלומר** דווקא.

2.1.3.3 יו"ד במקום ה"א בסוף מילה

יחיי על חשבון הצד השני (1.11); הפיכת השלום למעשי אמיתי (9.11); וכדומי (שם).²⁵

2.2 העיצורים

2.2.1 אל"ף

שם המשפחה של מזכ"ל האו"ם לשעבר נכתב דרך קבע ענן ברוב הפרסומים בערבית בעולם, ובכלל זה אתר האינטרנט של האו"ם בערבית והמקור הערבי באתר הפלסטיני הנידון כאן. גם בפרסומים הרשמיים ובעיתונות בישראל מופיע שמו באות עי"ן: **ענאן**, אף על פי שבשפת המקור, על פי אינפורמנטים בני גאנה, העיצור שבראש השם אינו הגה חוכך לועי אלא סותם סדקי. ייתכן כי תרמה לכך העובדה שענן ו-ענן הם צירופי הגיים נושאי משמעות בשתי הלשונות האחיות. באתר הפלסטיני נכתב השם בתרגום לעברית **אנן** (29.11), כנראה בעקבות התעתיק הלועזי Annan,²⁶ ואם הקריאה המופיעה בו דרך כלל בערבית ובעברית הושמטה.

2.2.2 בי"ת

2.2.2.1 בי"ת במקום פ"א²⁷

זו נמצאה פעמיים, בשתייהן כתעתיק של p לועזי: בשם הצרפתי Pierre, שנכתב **בייר** (9.11) בדומה ל-**בייר** בערבית, ובשם החודש **ספטמבר**, שנכתב **סבטמבר** (29.11) בדומה ל-**סבטמבר** בערבית.²⁸ לעומת זאת שם המשפחה של נשיא רוסיה נכתב בפ"א: **פוטין** (1.11), אף על פי שבערבית הוא נכתב **בּוּטִין** (ר' גם סעיף 2.2.2.7 ס"ק ג להלן).

2.2.2.2 חילופי בי"ת-וי"ו

א. בי"ת במקום וי"ו החיבור, כנראה בשל הכרת ההגייה [v] של הווי"ו בפי רוב הישראלים, נמצאה בצירוף **המאה העשרים באחת** (1.11).³⁰

25. אצל שחאדה (1997, עמ' 54) מצויה דוגמה אחת: **הרבי**.
26. לאחרונה מצאתי את הכתיב **אנאן** באתר האינטרנט של רשות השידור הישראלית (ערוץ 1) ואת הכתיב **אנן** בכתוביות בטלוויזיה הירדנית.
27. זהו אחד המעתיקים השכיחים והמוכרים ביותר, שגורמו הוא העדר הפונמה /p/ בערבית. ר' למשל דורון, תש"ל, עמ' 9-12; דנה, 1983, עמ' 48-49; שחאדה, 1997, עמ' 55. על המעקב בשידורי הטלוויזיה הירדנית ר' שונרי, תשל"ה, עמ' 108. עתה ניתן לשמוע היטב את החילוף גם בפי הקריינים בשידורים הפלסטיניים בערבית (וכנגד זאת יש שהם מרפים בי"ת דגושה מובהקת, כגון **שיבַח, כיבוש**).
28. אבל ה"ת תועתקה בטי"ת, כמוצג בסעיף 2.2.7 ס"ק ג להלן.
29. הנו"ן הסופית הוחלפה בשוגג בווי"ו, שכנתה במקלדת.
30. השי דורון, תש"ל, עמ' 8; דנה, 1983, עמ' 48, ללא פירוט; שחאדה, 1997, עמ' 56. הנקין (תשנ"ז, עמ' 364) מציינת שהגיית וי"ו עברית [v] אופיינית לפקידים הבדווים ברהט.

ב. השם המקביל ל**נורווגיה** בערבית הוא **نرويج** (כך גם בטקסטים הערביים המקוריים באתר) או **نروج**, ומשתקפת בו הגיית [w] בראש ההברה השנייה של השם כבאנגלית (Norway), ולא [v] כבצרפתית (Norvège), בגרמנית (Norwegen)³¹ ובעברית. למרות זאת הכתיב **לנורווגיה** נמצא רק פעם אחת (1.11), ואילו באותו טקסט עצמו נמצאו **נורביגיה** (גם 5.9), **הנורביגי**, **הנורביגית**! דומה שבפרט זה הושפע הכותב מן ההגייה העברית [v], מה גם שהישראלים עצמם אינם עקיבים בכתיב מילה זו ודומותיה. העיצור v שבסופית התואר הלועזית -ive מתועתק בבייית אף הוא: **והקונסטנר[וקטיבי]** (שם).

2.2.3 גימ"ל

2.2.3.1 תעתיק ג

א. גימ"ל בלא גרש משמשת בדרך כלל לתעתיק של **ג**: **אלגיר** (5.11); **האלגירית** (שם). כך גם בתעתיק המילה **جبل** שבשם **جبل أبو غنيم** הוא הר חומה: **גבל** **אבו גנים** (19.11).

ב. פעם אחת בלבד, בתעתיק השם **بن جويراب**, נכתבה גימ"ל עם גרש: **בן גיוריארב** (29.11). יצוין כי יש גם פרסומים ערביים שבהם נכתב שם זה באות **ג**.

2.2.3.2 תעתיק ג

גם לתעתיק **ג** בשם ערבי משמשת גימ"ל בלא סימן מבחין כלשהו, כפי שמלמד תעתיק השם **أبو غنيم** הנזכר לעיל: **אבו גנים**.³²

2.2.4 ה"א

א. הכתיב **הצרת העקרונות** || اعلان المبادئ (1.11; במקום **הצהרת העקרונות**) מעורר מלכתחילה את הרושם כי ההשמטות בשתי המילים בשוגג ובחפזה נעשו, שכן כנגדן מצינו גם **הצהרת העיקרונות** (!). עם זאת ייתכן שהכתיב **הצרת** משקף תופעת דיבור: נשילת החוכך הסדקי h בראש הברה ומעבר תנועתו אל העיצור הקודם, כהגיית ישראלים רבים (בזהות גמורה להגיית **הצָרה**).

ב. הכתיב **לפנות** בתוך המבע **ברצוני לפנות את הודאתי** || ان اوجه الشكر (שם; ר' גם סעיף 3.2.5 להלן) משקף תופעה חיה בפי דוברי עברית רבים מאוד: נשילת ה"א בשם הפועל של בניין הפעיל ומעבר תנועתה אל הלמ"ד.³³ מצאתי תופעה זו

31. בגרמנית, כידוע, מימוש האות w הוא [v].

32. על הגימ"ל בשם **ושינגטון** ר' הערות 38, 39 להלן.

33. כפי המצוי לפעמים במקרא, דוגמת "לנחֻתם הדרך" (שמות יג, כא); "לִרְאֹתְכֶם" (דברים א, לג).

בשיעור גבוה בכתיבתם של סטודנטים ערבים בישראל לפני למעלה משלושים שנה, לאו דווקא בהיקש מצורות העתיד,³⁴ ואף על פי שהפועל הערבי במקור כאן הוא בבניין **فَعَّل**, אין ביטחון כי **לפנות** מכוון לבניין פיעל.³⁵ ג. יש שה"א הידיעה אינה נשמטת אחרי מילית חוברת (ר' סעיף 2.3.1 להלן).

2.2.5 וי"ו

2.2.5.1 וי"ו כתעתיק v במילים זרות

פעם אחת בלבד הופיעה בקורפוס הנידון המילה **הטלוויזיה** (5.11), אך בטקסטים המאוחרים מצאתי את שם המדיום והמכשיר פעמיים נוספות בגלישה אקראית למדור האירועים שבאתר, האחת בכתוב דלעיל (28.3.2000) והאחרת בכתוב **והתלוויזה** (שם). זאת אף על פי שהמקבילה בערבית היא **ف**, המשקפת את ההגייה [f] של עיצור זה: **تلفزيون**.³⁶ על הכתיב **נורווגיה** ר' סעיף 2.2.2.2 ס"ק ב לעיל.

2.2.5.2 וי"ו כפולה בראש מילה

א. בראש שמות זרים: **הסכם "נהר וואיי"**³⁷ (5.9); **מזכר וואי** (שם); **הסכם וואי** (1.11). את הכתיב בשתי וי"וין נוקטים ישראלים רבים, בעיקר בשמות משפחה (שלא על פי כללי האקדמיה ללשון העברית). אין מדובר רק בשמות גרמניים שבראשם w, הנכתבים לעתים **ווגנר**, **וויינר**, **ווייס**, **ווסטרייך**, **ווסרמן** וכדומה (בעקבות היידיש, והכוונה כאן לכתוב עיצור זה בלבד ולא לסימון התנועות ביידיש), אלא גם בשמות כמו **והבה**, **וועקנין**, **ווקיל**.

הכתיב **בוושנגטון** (5.11), **וושנגטון** (26.11), אין הכרע אם הוא בא לציין תנועת o בהברה הראשונה של השם, כהגייתה באנגלית בריטית וכמקובל בקרב רוב היהודים בישראל בהגיית הברה זו ובכתיבתה,³⁸ או שהוא מציין

34. ע' דורון, תש"ל, עמ' 28–29. הובאו שם 27 דוגמות של השמטת ה"א בשם הפועל בבניין הפעיל (התופעה נמצאה ותועדה גם בבניינים נפעל והתפעל), מהן שתיים של **לפנות**. דנה (1983, עמ' 48, 49) מציין את כתיב שמות הפועל **לביא**, **לגיד**. גם אצל שחאדה (1997, עמ' 58) מובאת הדוגמה **לגיד**. על התופעה בלשון המקרא ר' למשל גזניוס, 1960, סעיף 53q; ילון, תשכ"ג, עמ' 54.

35. שונרי (תשל"ה, עמ' 109) מביא חילוף ברור הפעיל < פיעל בהווה בקריאת הקריין הירדני: **אנו מְפִינִים את תְּשׁוּמַת לב המֵאזִינִים**. שחאדה (1997, עמ' 63) רואה בכתוב הפועל **שיחניך** במשפט **בספרים [...]** **אין משהו טוב שיחניך אותנו חינוך טוב** שימוש בבניין הפעיל במקום בפעיל. ושם זהו פיעל והי"ד משקפת את מימושה של תנועת עי"ן הפועל בפי הכותב כתנועה גבוהה הקרובה ל־i (השי' סעיף 2.1.1.4 לעיל).

36. על טי"ת כתעתיק t לועזית ר' סעיף 2.2.7 ס"ק ג להלן.

37. בטקסט הערבי הובא הצירוף בתעתיק מן האנגלית: "וַאִי רִיפֶר", ללא תרגום (המירכאות במקור). הכתיב **וואי** נהוג גם בעיתונים ישראלים שונים, למשל ב"ידיעות אחרונות".

38. רבים מיוצאי אירופה בישראל שאינם דוברי אנגלית ילידיים מבטאים את השם מעין [vašinkton], בניואנסים שונים על פי מוצא הדוברים, כגון ביצוע בלתי קולי של העיצור

את העיצור בלבד המונע בתנועה אחרת (כמו **וואי** לעיל), כנהוג במילה זו בערבית.³⁹

ב. בעיון אקראי נמצאה בכפל וי"ו גם מילה עברית: **ווילון** (17.3.2000).

2.2.5.3 וי"ו עיצורית באמצע מילה

בעניין זה שורר חוסר עקיבות: **הועדה** (5.11; 26.11); **לועדה** (שם); **הועידה** (9.11); ומאידך **מהווה** (5.9); **תקווה** (שם); **לנוווגיה** (1.11); ר' סעיף 2.2.2.2 ס"ק ב לעיל); **הטלוויזיה** (5.11; 28.3.2000) לעומת **והתלוזיה** (שם); ר' גם הדיון בסעיף 2.2.5.1 לעיל); **השוויון** (9.11); **הוותיקאן** (26.11).⁴⁰

2.2.6 חי"ת

בדומה להעדר ההבחנה בתעתיק מערבית לעברית בין **ח** ל-**ג** (סעיף 2.2.3 לעיל) אין הבחנה בין תעתיק **ח** לתעתיק **ג**, ושני ההגיים (הממומשים שניהם בפי רוב הדוברים עברית כחוכך וילוני) מצוינים בחי"ת ללא גרש: התעתיק של **شرم الشيخ** בקורפוס הנידון הוא **שארם א-שייח** (1.11) או **שרם א-שייח** (26.11),⁴¹ והתעתיק של **الخليل** (=חברון) הוא **אל חליל** (12.11); ר' סוף סעיף 1.2 לעיל). לא נמצאו חילופי חי"ת-כ"ף.⁴²

הראשון בפי חלק מיוצאי מערב היבשת. גם מרבית הישראלים היהודים ההוגים את ההברה הראשונה [wo] או [wə] כדוברי אנגלית ילידיים מממשים את האות **g** שבשם (בביצוע הבלתי קולי [k] כדלעיל, בהשפעת העיצור התוכף [tʃ]). ההברה האחרונה, ההוגיה באנגלית [tən], מבוצעת בניהם [tən], ככתוב.

בערבית אין האות **g** שבמילה ממומשת בהגייה, ועקב כך היא גם אינה מיוצגת בכתיב: **واشنطن**. למרות זאת בתרגום לעברית של הטקסטים הנידונים נשמרה הגימ"ל, כפי שאנו רואים במובאות כאן, אם כי אין יו"ד בין השי"ן לנו"ן (ר' סעיף 2.1.2.4 ס"ק ו לעיל) וגם לא אל"ף בסוף ההברה הראשונה.

40. אין נטייה לכתיבת וי"ו כפולה במילים זרות יותר מבמילים עבריות.

41. בעיתונות העברית שורר חוסר אחידות בפרט זה, גם בקרב עיתונאים היודעים ערבית והעוסקים בענייני ערבים (ואין ספק שכוונת כל אחד מהם להקל את הקריאה על אנשים שאינם בקיאים בערבית), וכמו בפרטים אחרים נראה שהמתרגמים הפלסטינים קולטים ומחקים זאת. הכתבת לענייני ערבים של "ידענות אחרונות" למשל נוהגת לכתוב את השם הנידון **א-שייח** – כלומר בלא גרש בחי"ת, בשתי יו"דין (ר' הדיון בהמשך הסעיף), בהשמטת הלמ"ד של תווית היידוע לפני אות השמש ובחיבור התווית במקף (ר' סעיף 2.3.2 להלן) – ולהוסיף אל"ף לנסמך: **שארם** (ר' סעיף 2.1.1.3 ס"ק ב לעיל). לעומת זאת הכתב לענייני הפלסטינים של אותו עיתון כותב **א-שייח', ח'אדר**, וכן נוהג עמיתו "מעריב": **השייח'**. נדמה כי הכתיב **שיד**, שרווח בעבר בספרות ובעיתונות בעברית (לדעתי ללא זיקה לנוהגי הכתיב של הערבית היהודית לדורותיה, שבה נהוגה אמנם בכתיב היד המוקפדים תוספת סימן מבחין מעל הכ"ף הסופית), נעלם כמעט לגמרי. על הגיית חי"ת בפי קריין הטלוויזיה הירדנית ר' שונר, תשל"ה, עמ' 108.

42. החילוף מצוי בקרב תלמידים, בלא ספק בשל נטרול ההבדל בהגייה בפי רוב הישראלים

2.2.7 טי"ת

א. טי"ת במקום טי"ו עברית נמצאה פעם אחת בלבד: **למען שיבוש ויצירת הסטה מחדש** (5.11). אמנם נוסח התרגום שונה מעט מנוסח המקור הערבי: لإشعال نار الفتنة من جديد, אולם נעלה מכל ספק שכוונת המתרגם **להסטה**.⁴³

ב. טי"ת כתעתיק ת: שם הכפר **ترقوميا** שלמרגלותיו המערביות של הר חברון תועתק **טרקומיה** (26.11). מקור השם הוא בתקופה הרומית: Trikomias (=שלושה כפרים), אולם במקרה זה ספק הוא אם בחירת הטי"ת נעשתה על פי שגרת התעתיק של שמות זרים הנידונה להלן (ס"ק ג).

ג. טי"ת כתעתיק ז: ברוב השמות הלועזיים נמצא הכתיב הנהוג בעברית על פי הכלל ז=ט, שלא כבערבית, שבה מתועתקים שמות אלה ב-ז. שם החודש התשיעי נכתב **סבטמבר** (29.11), כנגד **سبتمبر** בערבית, ושמו של נשיא רוסיה נכתב **פוטין** (1.11), כנגד **بوتين** בערבית (ר' סעיף 2.2.1 לעיל). אין ספק שפרט זה בכתיב העברי של מילים זרות נקלט היטב בתודעת הכותב, בעוד שבפרטים אחרים הוא מיטלטל בין השפעות שונות. החריגים בקבוצה זו הם הכתיב **והתלויזיה** || تلفزيون (28.3.2000) המתחלף בכתיב **הטלוויזיה** (5.11),⁴⁴ וכן **הוויקאן** (26.11), הנכתב כך גם בידי יהודים ישראלים רבים.

2.2.8 יו"ד

2.2.8.1 יו"ד עיצורית מונעת בתוך המילה

בכתיב הווי"ו העיצורית גם בכתיב היו"ד אין עקיבות. יש שהיא נכפלת, כגון **לתעשיית** (1.11); **בעניין** (9.11); **בבעיית** (12.11); אבל כנגד אלה: **מעונינות** (שם); **שמיצר** (שם); במקום **שיוצר** (ר' סעיף 3.2.2 להלן); **הכפרים והעירות** (19.11).

2.2.8.2 ay לציון

א. במילים עבריות: בכתיב כינוי הקניין למדברים נמצא במסמך אחד כפל יו"ד, כפי שהוא נהוג בידי המהדרים בלבד: **גבני[רותיי ורבותיי]** (1.11); **דבריי** (שם), ולעומת זאת: **גבירותי ורבותי** (5.9). באמצע המילה: **ובהתחייבות**⁴⁵ (12.11).

[ר' דורון, תש"ל, עמ' 15; דנה, 1983, עמ' 49; שחאדה, 1997, עמ' 57]. על מימוש חיי"ת [א] בפי פקידים בדווים ברהט ר' הנקין, תשנ"ז, עמ' 364.

43. גם אצל דוברי עברית ילידיים, ואפילו בכתיבת עיתונאים ישראלים, מוחלפות זו בזו גזרות הפעלים **הסיט והסית**. ר' על כך עתה במאמרי "על שיבושים וחילופים בכתיב העיצורים בעיתונים עבריים", לשוננו לעם נג (תשס"ב), עמ' 188.

44. החילוף ט < ת שכיח למדי אצל תלמידים ערבים. ר' דורון, תש"ל, עמ' 16-17 (גם על צורות הכתיב של המילה **טלוויזיה** בקרב הסטודנטים); שחאדה, 1997, עמ' 57.

45. הגיית יו"ד זו נבדקה, והיא מבוטאת כמו בסטנדרט הילידי ללא כל תנועה.

ב. בשמות ערביים שהדיפתונג שבמקורם הקלסי התכווץ: ביו"ד אחת נכתבו **חוסין** (5.9); **אבו גנים** (عَنيَم). הכפלת היו"ד בשם **שרם א-שייח** (26.11) אפשר שנעשתה בהשפעת ישראלים הכותבים כך.⁴⁶

ג. בשמות זרים: שם המשפחה של שרת החוץ האמריקנית לשעבר נכתב במקום אחד **אולברייט** (5.11), כמקובל, ואילו במקום אחר **אולברייט** (5.9). שני הכתיבים אינם חיקוי הכתיב הערבי הנהוג **أولبرايت**.

2.2.9 סמ"ך וצד"י

א. סמ"ך כתעתיק **ص**⁴⁷ מופיעה בקבועות בשמה הערבי של העיר נצרת: **אל נאסרה** (5.11; 26.11). פעם אחת ויחידה, מסיבה לא ברורה, נכתב השם בעברית: **בעיר נצרת** (5.11), אולם מיד בהמשך: **נאסרה**! דומה כי תופעה יחידאית זו בקורפוס הנידון מעידה שהמתרגם רצה לכתוב את המילה כהגייתה בערבית (ר' סוף סעיף 1.2 לעיל), ומאחר שהכיר את המימוש הישראלי הממוכך של הצד"י [ts], העדיף לתעתקה בסמ"ך, שמימושה [s] נשמע קרוב יותר ל-**ص** חרף אי-נחוצותו. ב. צד"י במקום סמ"ך נמצאה בשם **הצהר האדום** (28.1.2000). נראה שהרי"ש גרמה למעתק⁴⁸ במילה זו, שאינה שכיחה ביותר.

2.2.10 קו"ף

א. האות האחרונה בשם המשפחה של נשיא מצרים, **مبارك**, מתועתקת, למרות הזהות האטימולוגית והסמנטית, בקו"ף (שהגייתה אינה שונה, כידוע, מזו של כ"ף בהגייה הישראלית הסטנדרטית): **מובארק** (5.9); **מוברק** (1.11). כתיב זה הונהג בישראל בידי עיתונאים וסופרים יודעי ערבית (כדי למנוע קריאה בכ"ף רפה), והתפשט גם מפני שהגזרון אינו מוכר לישראלים.⁴⁹

ב. בקו"ף מתועתק גם ההגה [k] בשמות שאינם ערביים, כנהוג בעברית, למשל: **האמרקאני, האמרקאים** (5.11; 12.11), אף ששם הארץ וגזרותיו נכתבים בערבית

46. ר' הערה 41 לעיל.

47. הש' דורון, תש"ל, עמ' 22. שחאדה (1997) אינו מקדיש למעתק זה סעיף מיוחד, אולם בהציגו את החילוף ט <ת הוא מביא גם את הדוגמה **מצטער** < **מסתער**, שבה הא בהא תליא. כתב "מעריב" לענייני הפלסטינים מעדיף **פייסל** על **פייצל**.

48. על המעתק ס < צ בעברית בקרב תלמידים ערבים ר' דורון, תש"ל, עמ' 23. על המעתק ס < צ בעקבות הידמות לעיצור נחצי או "מפכס" בערבית היהודית ר' בלאו, תש"ס, עמ' 37–38 סעיף 20א.

49. אמנם יש ישראלים יודעי ערבית הנוהגים לכתוב **מבארק** כדי להבליט את הגזרון ואת אי-רפיון הכ"ף כאחד, אולם כתיב זה אינו מגיע בדרך כלל לפרסומים רשמיים (בעוד שכתובת פ"א כמקבילת p בסופי מילים היא נורמטיבית, למשל: **פיליפ, קמפ** [דייוויד]).

ב־כ. שם המשפחה של נשיא ארצות הברית נכתב **קלינטון** (1.11), על אף כתיבתו בערבית ב־כ: **כלינטון**, ושמו הפרטי של המזכיר הכללי של האו"ם נכתב **קופי אנן**⁵⁰ (29.11), למרות הכתיב **קופי** בערבית.

2.2.11 תי"ו

המרת דלי"ת בתי"ו, המייצגת את בן זוגו הבלתי קולי של ההגה d, נמצאה בחילוף **דור** < **תור**: **שיעיד עליה התור שלי** (9.11; במקור: **جيلي**); **התור הערבי והישראלי הבא** (שם). ייתכן שגם התי"ו שבסוף הצירוף **בפה אחת** (5.11) במקום **פה אחד** היא עניין פונטי השייך לכאן, ולא טעות של התאם במין.⁵¹ על הכתיבים **תלויזיה**, **הוותיקאן** ר' סעיף 2.2.7 ס"ק ג לעיל.

2.3 תווית היידוע

2.3.1 ה"א הידיעה

נמצאו מקרים של אי-השמטת ה"א הידיעה לאחר המיליות ב־ ול': **ולהחתימה שתבצע** (5.9); **כבירה להמדינה הפלסטינית** (26.9; במקור אין מיליות כלל אלא מבנה סמיכות: **عاصمة السلطة الفلسطينية**); **השלום שמתחיל בהכרה במדינה הפלסטינית** (9.11; אין זו טעות דפוס אלא תרגום ב**לא**עֲרָאֵף שבמקור).⁵²

2.3.2 כתיב התווית הערבית

2.3.2.1 חיבור התווית לתיבה שאחריה לעומת הפרדתה

אין עקיבות בתענוק תווית היידוע הערבית (בקורפוס הנידון היא מצויה בשמות מקומות בלבד):

א. יש שהתווית היא חלק מן התיבה כבערבית, למשל: **אלקדס** או **אלקודס** (5.9; 26.9; 29.11); **אלטרן** (9.11; ר' להלן); **ראס אלעאמוד** (שם).

ב. שכיחה יותר הפרדת התווית מן התיבה,⁵³ למשל: **אל קודס** (5.11; 9.11; 19.11 ועוד); **אל נאסרה** (5.11; 12.11; 26.11 כמה פעמים); **אל חליל** (12.11); **עין אל חלוה ואל ראשידיה** (19.11). על הכתיב **א־שייח** ר' להלן.

50. על **אנן** ר' סעיף 2.2.1 לעיל. אגב אורחא: משמע השם Kofi (המוטעם מלרע) בלשונות Akan בגאנה הוא יום שישי.

51. אצל דורון (תש"ל, עמ' 26) דוגמה אחת בלבד: **לרתת**, שאת המעתק שחל בה ניתן להסביר כהשפעת העיצור t התוכף. דנה (1983, עמ' 49) מציג אף הוא שתי דוגמות למעתק זה, שתייהן בסוף מילה: **עת** (במקום **עד**), **תלמית**.

52. השי' דורון, תש"ל, עמ' 19–30. על תנועת בכ"ל לפני שמות בלתי מיועדים בשידורי הטלוויזיה הירדנית ר' שונר, תשל"ה, עמ' 110.

53. התופעה מוכרת היטב בערבית היהודית של ימי הביניים ובטקסטים ערביים יהודיים מאוחרים. ר' למשל בלאן, תש"ס, עמ' 54 סעיף 45.

2.3.2.2 השמטת הלמ"ד של התווית

השמטת הלמ"ד לפני שם הפותח באות שמש, למרות קיומה בכתיב הערבי, נמצאה בשם **אלטרן**⁵⁴ (9.11; בערבית: اللطرون) וכן בתעתיק השם **שרם השייח**: **שארם א-שייח** (1.11), **שרם א-שייח** (26.11), הכתוב לכאורה בכתיב פונטי המשקף את היטמעות העיצור ל בהגה התוכף. זוהי תופעה יחידאית בקורפוס דידן וכמוה החיבור במקף, וככל הנראה מקורה בהשפעת הכתיב של שם זה בפרסומים ישראלים.⁵⁵

2.4 חיבור מילים והפרדתן

2.4.1 חיבור מילים

א. רוב חיבורי המילים שנמצאו מכילים **מה** (בראש פסוקית מועצמת): **זה משהודגשה עליו כל הסכמינו** || **وهو ما اكدت عليه اتفقاتنا جميعا** (5.9; המקור פירושו: זה מה שהדגישוהו כל הסכמינו) במקום **מה שהודגשה**; **לכל משהוסכם** (26.9) במקום **מה שהוסכם**; **למשונקרא** || **لما يسمى** (9.11) במקום **למה ש(הוא) נקרא**.⁵⁶ חיבור נוסף שנמצא: **כהוא** (5.9) במקום **כי הוא**, קרוב לוודאי בהשפעת הביטוי המקביל **لأنه**.

ב. חיבור רכיבי שם זר מצוי בשמו של נשיא צרפת לשעבר: **דיגול** (9.11), כנגד ההפרדה בצרפתית (de Gaulle) ובעברית (**דה גול** או **דה-גול**). כאן השפיע כמובן הכתיב הערבי המחבר: **ديغول**.

2.4.2 הפרדת מילים

א. בביוגרפיה בלבד נמצאה פעמים אחדות הפרדת המילית **ב** מן המילה התוכפת (כולן שמות חודשים): **ב פברואר, ב נובמבר, ב יולי, ב אוקטובר, ב ינואר**. תופעה זו, בהשפעת **في** כנראה, לא חזרה עוד בקורפוס, וייתכן שהייתה מחבלי הלידה של החלק העברי שבאתר. לעומת זאת מצאתי במסמך זה גם **בשנת, בשנות**. באותו מסמך נמצא גם מקרה של הפרדת כ"ף הדמיון: **ומונה ב1968 כי דובר**, במקום **כדובר** (ר' סעיף 2.1.1.4, "ייו"ד לאחר שווא נע" ס"ק א לעיל). הגיית **i** גרמה כאן בלבול והחלפה בכי, לעומת החילוף ההפוך **כי הוא** < **כהוא** (סעיף 2.4.1 ס"ק א לעיל).

54. והשי' שם, עמ' 292 סוף ההשלמה לסעיף 39: **אלוי**.

55. ר' הערה 41 לעיל. גם בעניין המקף דומה השיטה כאן לזו שנוקטים יודעי ערבית רבים. כך למשל נוהגת הכתבת לענייני ערבים של "ידועות אחרונות": **א-שייח, ראס א-תין** (וכך נכתב שם זה גם ב"מעריב"), **סעד א-דין** וכדומה וכן **אל-קודס**.

56. השי' אל התופעה בלשון חז"ל (ר' למשל י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה², ב, ירושלים תשכ"ד, עמ' 1217).

ב. שמו של מלך ירדן, عبد الله, נכתב **עבד אללה** (5.9) כבמקור, שלא כמקובל בעברית.⁵⁷ על הפרדת תווית היידוע הערבית ר' סעיף 2.3.2 לעיל.

3. תצורה

כאמור לעיל (סעיף 1.2), בשל חוסר הניקוד ניתן לעמוד אך על תופעות מעטות יחסית בתחומי הפונטיקה והתצורה בטקסטים הנידונים, והזריות העיקריות שנמצאו הן בתחומי התחביר והסמנטיקה, הנידונים במקומות אחרים. להלן תופעות תצורה שונות מן הנהוג בעברית הישראלית של ימינו. אמנם ניתן לכלול אחדות מהן גם בפרק הסמנטיקה, אך העדפתי להביאן כאן.

3.1 חילופי גזרות: ל"א < ל"י

היקש מגזרת ל"י לפועל בגזרת ל"א (בגוף הנסתרת בעבר) נמצא במבע **התפקיד** [...] **אשר מצריים מלתא** (5.9), במקום **מילאה**.⁵⁸

3.2 חילופי בניין ומשקל

3.2.1 חילופים בין קל להפעיל ולהופעל

א. לוואי שאינו הולם את מוגדרו נמצא בצירוף **בעיר המצרית הקוסמת** (5.9) לעומת **העיר המקסימה** (1.11). החילוף כאן הוא בהשפעת המקור הערבי المدينة المصرية الساحرة: הבינוני הפועל של הבניין הראשון, ساحر, נושא את שני המשמעים 'קוסם' וגם 'מקסים'.

ב. באותו טקסט מצויה תופעה הפוכה: **השלום המוצדק**, במקום **הצודק**, אף כאן בהשפעת הערבית: המקור הערבי הוא السلام العادل, וגם عادل נושא את שני המשמעים, ואילו בעברית לא ישובץ **מוצדק** בהקשר כזה.

ג. אגב עיון בנגזרות **צדק** נמצא עוד שימוש בלתי מקובל: **ההנהגה אינה רואה שום צדק לעכב את הנוסעים**; **בכליאת מנהיגים מתנועת "פתח" ללא צדק** (26.11). בשתי היקרויותיו כאן מופיע השם **צדק** כתרגומה של המילה مبرر, שמשמעותה המקובלת היא 'הצדקה', 'הצדק' (ולעתים 'צידוק').

57. שם זה נתפס בעברית כיחידה אחת, ודומה כי אינו מצוי כלל כשתי מילים בסוגי הספרות השונים שנכתבו בלשון זו בעת החדשה. בלאו (תש"ס, עמ' 55 סעיף 47א) מזכיר את המקרים שבהם **עבדאללה** ודומיו מופיעים מחוברים בטקסטים בערבית היהודית, אך מציגם בצדק כחורגים מן הנורמה מבחינת דרכה של הערבית.

58. אצל דורון (תש"ל, עמ' 36) מובאים שמות הפועל **לבטות**, **להתבטות**, **למלות**.

3.2.2 פיעל במקום קל

המבע **הדבר שמיצר את המתיחות בעיר אל נאסרה** (12.11), שצפוי היה בו הפועל **שיוצר**, נכתב כנגד **بما يدفع إلى التوتر في مدينة الناصرة**, כלומר מלכתחילה היה התרגום צריך להיות **שגורם למתיחות**. על יאסר ערפאת נאמר **בשנת 1974 נישא ניאום** (הביוגרפיה), במקום **נשא**. אין הכוונה לפועל סביל, שכן במקור נכתב **ألقى كلمة**.

3.2.3 התפעל במקום נפעל

פועל שאינו קיים כלל בבניין התפעל בתולדות העברית נמצא (במקום נפעל בשימוש הרגיל) במבע **והיום אנחנו מתפגשים** (5.9), בהשפעת בניין **افتعل** שבמקור הערבי: **واليوم نلتقي**⁵⁹.

3.2.4 הופעל במקום קל או התפעל

הצורה **متزايد** בכותרת המשנה **استنكار دولي متزايد لاستمرار الاستيطان** תורגמה בצורת בינוני של הופעל: **גינוי בינלאומי מוגבר להמשך ההתנחלות** (5.11), במקום **גובר** או **מתגבר** (והולך).

3.2.5 חילופים בתחום השם

היאבקות-מאבק: היאבקות על מימוש (5.9). שמא הייתה כאן השפעת המקור הערבי **المصارعة لتنفيذ** בצורת הנקבה.

תולדה-הולדת: 2000 שנה לתולדות ישו (26.9). במקור: **الفين [כך, במקום الفين]** **عام على ميلاد السيد المسيح**.

הודאה-תודה: בעברית של ימינו אין שם הפעולה הודאה משמש להבעת הוקרה לאדם על פועלו, ומשמעו קשור במשמע האחר של הפועל **הודה** – 'גילה את האמת', 'הכיר באשמה'. להבעת הוקרה תשמש **תודה**, אף על פי שבעברית הקלסית עשויה, כידוע, כל אחת מן השתיים למלא גם את תפקיד האחרת.⁶⁰ מתרגם הטקסטים הנידונים ראה את שם הפעולה **הודאה** כשווה לחלוטין ל-**شكر** שבמקור, ואפשר שגם הדמיון ל**הודעה** תרם את חלקו. על רקע זה יובנו

59. הש' שחאדה, 1997, עמ' 60 הערה 26, עמ' 64. שתי המובאות הן **התפגשנו, להתפגש אותנו**. במובאה השנייה רואה שחאדה, בשל המושא, בבואה של **لاقي** ולא של **التقى**.

60. ר' למשל יהושע ז', יט, לעומת בן סירא נא, יז (מהדורת האקדמיה ללשון העברית והיכל הספר, ירושלים תשל"ג, עמ' 66). בלשוננו אף יש הבחנה חדה בין **הודאה להודיה**, וע' מילון ההווה, תשנ"ה, ערך "הודאה". חריגה מן המתואר לעיל בלשון ימינו יש בחוגי החרדים, המעדיפים את **הודאה** על פני **הודיה**. נראה כי לרצון להימנע מצירוף האותיות יו"ד וה"א יש משקל נכבד בהעדפה זו.

המשפטים האלה: **ברצוני לפנות⁶¹ את הודאתי להוד מלכותו (1.11); ההנהגה הביעה הודאתה לממשלה הצרפתית (12.11); הנשיא מקבל מברק הודאה מנשיא קולומביה (29.3.2000).**

תעשייה-עשייה: בואו נמשיך יחד בשותפות אמיתית לתעשיית שלום האמיצים || دعونا نواصل معًا، وعبر شراكة حقيقية صنع سلام الشجعان (1.11). מלבד זה שגם בערבית גזורות מקבילותיהן של **תעשייה** ושל **עשייה**, صناعة ו-صنع, מאותו שורש, שכיחה יותר בלשון היום-יום **תעשייה**, השונה מעשייה בהברה אחת בלבד. **הגוי-הגינני:** שם התואר **הגוי**, המגדיר את **אופן** במבע ואשר **התחלנו בבצועו באופן הגוי (29.11)**, אינו אלא בבואתו הצורנית של הבינוני הפעול מעقول במקור הערבי: **والتي بدأنا في تنفيذها بشكل معقول**, ונוצר בהשפעתו.

3.3 דרכי תצורה

3.3.1 הוספת צורך הנקבה והשמטתו בשם

א. הוספת צורך הנקבה לשם זכר: **ובמעמדה זאת (5.9)**, אף על פי שגם במקבילה הערבית המין זכר: **وفي هذا المقام**. אפשר שהצורה נוצרה בהשפעת **עמדה⁶²**. אשר לצירוף **נוסחת הנאום (29.11)**, בתולדות הלשון מצויה אמנם **נוסחה** במשמעות 'נוסח', אולם בלשון ימינו ההבחנה בין **נוסחה** ל**נוסח** ברורה למדיי,⁶³ וברי כי במקרה זה היה דובר העברית הילידי כותב **נוסח**. אף כאן המקבילה הערבית היא זכרית: **نصّ**, וייתכן שהייתה זו הנרדפת הנקבית **نسخة** שהשפיעה. ב. השמטת צורך הנקבה: המילה **إبعاد** במבע **بإ** **يوفر إبعاد** **الاحتلال** תורגמה **הרחק** במקום **הרחקת**: **הדבר שיבטיח את הרחק הכיבוש (12.11)**. יש להניח שהמין הזכר של **إبعاد** השפיע.

3.3.2 שינויים בריבוי

3.3.2.1 צורת הריבוי של בית

א. קיום היו"ד של השם **בית** בהיתוסף אליו צורך הרבים, כגון **והריסת הביתים (5.9)**, מתמיה מעט לכאורה בשל שכיחותה של המילה בלשון. עם זאת ניתן להבין מדוע יטעה כאן אדם המתוודע אל העברית כשפה זרה, שהרי אינו רגיל בהשמטה בתוך הגזע לצורך הריבוי, ולגבי דידו במה שונה **בית מזית** למשל! על אחת כמה וכמה דובר ערבית, שבה ריבוי השם המקביל הוא ריבוי שבור: **بيوت⁶⁴**.

61. על **לפנות** (במקום **להפנות**) ר' סעיף 2.2.4 ס"ק ב לעיל.

62. השי' לדוגמה שמביא שחאדה (1997, עמ' 58): יצירת הצורה **מקומה** בהשפעת **مكانة**.

63. ר' למשל הגדרות הערכים האלה במילון אבן-שושן לעומת הגדרותיהם במילון ההווה, תשנ"ה.

64. השי' דורון, תש"ל, עמ' 42.

ב. היו"ד נשמרת גם בחבור כינוי קניין לצורת הרבים של **בית**, ואף ללא יו"ד הריבוי הצפויה לפני הכינוי: המבע **أياما يعود فيها اللاجئين لبيوتهم، والأسرى لعائلاتهم** תורגם **ימים שהפליטים יחזרו לביתם האסירים לביתם** (1.11).⁶⁵

3.3.2.2 העדר יו"ד הריבוי

יש שכינוי הקניין חובר גם אל שם בריבוי נקבה בלא יו"ד הריבוי: **ומטרותו** || **واهدافها** (5.9); **החזרת זכויותו** (26.9; 29.11). נדמה אפוא כי העדר יו"ד הריבוי כאן ובדוגמות דלעיל אינו טעות הקלדה אלא השפעת הערבית, שבה חובר הכינוי אל הריבוי השבור ואל ריבוי הנקבה השלם בלא יסוד נוסף כלשהו בין המילה לכינוי (כגון **حقوقه** לעומת **זכויותיו**).⁶⁶

3.3.2.3 ריבוי כפול

כנגד המונח **علامات استفهام** נכתב **סימני שאלות** (26.11) במקום **סימני שאלה**, אף על פי שהסומך בצירוף זה בערבית הוא יחיד. לפנינו תהליך עצמאי המתרחש באורח טבעי, על דרך **בתי כנסיות ובתי מדרשות** שבלשון חז"ל.⁶⁷

3.3.3 סופית הייחוס (הנסבה)

א. פעמיים נמצאה סופית הייחוס בחציצת נו"ן לאחר תנועה: **האמרקאני** (5.11); **האמרקאנית** (שם). אין ביטחון שהמתרגם התכוון לאמץ את הצורה העברית הרשמית **אמריקני** (במקבילה הערבית הספרותית חוברת כאן **ي النسبة كרגل: الأمريكي** או **الأميركي**). סביר מאוד שמשתקפת בכתיב זה הצורה הרגילה בערבית המדוברת, **אמרקאני**, שגם בה כבמקבילתה העברית הני"ל משמש היסוד החוצץ n למניעת ההיאטוס שהיה מתקבל עם חבירת סופית הייחוס אל השם **אמירקא**.⁶⁸ מכל

65. השי' שם. המילה **האסירים** נכתבה ללא איחוי בווי"ו, בניגוד למקור. תרגום המילה האחרונה צריך להיות כמובן **למשפחותיהם**. תן דעתך גם למילה **שאבנהם** (סעיף 3.3.4 סייק ג להלן). כבשאר חלקי המאמר נקודת המבט היא סינכרונית, ובסעיף זה אין אנו דנים בתולדותיהם ובהתפתחותם של הכינויים החבורים ושל צורני הריבוי בעברית (למשל התהליך $aw < *ayw < *ayhū$ בכינוי הנסתר החובר אל שם ברבים והסימון הכפול של הריבוי **ות** + **י** בחבור כינוי אל שם נקבה).

66. על יו"ד בין שמות ביחיד לכינוי המדברים ר' סעיף 2.1.1.4, "הברות שבהן צירי או סגולי" סייק א לעיל. בגלישות אקראיות מאוחרות נמצאה הוספת יו"ד הריבוי + כינוי לצורת היחיד: **ישראל עודנה ממשיכה בתוקפנותיה** (26.11.2001); **ממשיכים בתוקפנותיהם** || **تواصل عدواها** (27.12.2003). כאן אפשר שהסופית **ות** של השם נתפסה כצורן הרבות, שכן בהמשך המובאה השנייה נכתב: **התוקפנות כללו את כל מחוזי [!]** המולדת. עוד נמצאה שם הצורה **והפכוהם**.

67. השי' דורון, תש"ל, עמ' 42.

68. ע' למשל יוחנן אליחי, מילון עברי-ערבי לשפה הערבית המדוברת, ירושלים תשל"ז, ערך "אמריקאני" (!).

מקום כנגד אלה נמצאו גם הסופיות החלופיות הנהוגות בעברית הישראלית, והמועדפות במיוחד בשפה הדבורה: **האמרקאית** (5.11 פעמיים); **האמרקאים** (12.11).⁶⁹

ב. סופית הייחוס של **טרגדיה** מצטרפת אל השם שלא כמקובל: **ובטקס הטרגידי הזה** (1.11). חוברים פה זה לזה השפעת הביטוי הערבי המקביל *تراجيدي* (אף כי במקרה שלנו הצירוף שבמקור הוא *وفي هذه المناسبة الحزينة*, שעדיף לתרגמו 'ובמעמד רווי העצב הזה') וההיקש **טרגדיה** – **טרג(י)די** כמו **שוודיה** – **שוודי** למשל. העברית הלכה בתצורת שם התואר הזה, **טרגי**, אחר לשונות אירופה.⁷⁰

ג. בחומר הנבדק נמצא הריבוי **המנגנונים הלבנונים** (12.11). הצורה המקובלת בעברית החדשה היא **המנגנונים הלבנוניים**, התואר בשתי יו"דים, להבדיל מן **הלבנונים** כשם עצם, דוגמת **ערבים-ערביים**, **מצרים-מצריים** ודומיהם.⁷¹

3.3.4 עירוב ומיזוג

א. בכתוב **האגדה המערבית** (5.9) יש ככל הנראה עירוב של שתי מילים עבריות: **גדה ואגדה**, ודומה שה"א הידיעה מאששת זאת.⁷²

ב. פעמיים נמצאה הצורה הבלתי מוכרת **התגרים**: **ההתגרים נגד לבנון** (12.11); **וההתגרים המימושכים נגד המבקרים** (שם). אין ספק שהמתרגם התכוון כאן ל'התגריות', שכן במקור הערבי בשני המקרים (ו) *الاستغزازات*, ונראה שלפנינו קונטמינציה: **התגריות – אתגרים**.⁷³

ג. מיזוג חלקי של מילה ערבית במקבילתה העברית זהה הגיזרון ניתן לראות בצורה **שאבנהם** במבע **שאבנהם יחזרו** [...] **בשלום** || **إلى أن أبناءهم سيعودون سالمين** (1.11).⁷⁴

ד. כגזירת היקש משם הפעולה **הודאה** (בהוראת 'תודה'; ר' סעיף 3.2.5 לעיל) נוצר שם הפועל בתוספת אל"ף: **תרשו לי להודאות** (9.11).

69. בצורות אלה אין האל"ף שבסופית נהגית כסותם סדקי אלא [-kay't], [-kay'm]. על נוהגי העיתונים היומיים העבריים בעניין זה ר' יצחק שלזינגר, לשונות העיתון: מאפיינים סגנוניים בלשון העיתונות היומית הכתובה על מדוריה השונים, באר-שבע תש"ס, עמ' 16 הערה 13.

70. בצרפתית: *tragédie-tragique*; בגרמנית: *Tragödie-tragisch*; באנגלית: *tragedy-tragic*.

71. על סופית הייחוס בכתבתם של סטודנטים ערבים בישראל ר' דורון, תש"ל, עמ' 44.

72. על הכתיב **ההגדה** לאותה לקסמה (**גדה**) ר' שם, עמ' 30 הערה 2.

73. שונרי (תשל"ה, עמ' 109) הביא את המבע **לשים קץ לאתגריה של ישראל**.

74. לתופעה דומה ר' דורון, תש"ל, עמ' 124–125.

4. דברי סיכום

בטקסטים העבריים שבאתר האינטרנט של לשכת היושב ראש לשעבר של הרשות הפלסטינית, שהם פרי תרגום מערבית, אנו מוצאים מצד אחד בקיאות בלשון העברית הישראלית והתמצאות בכתיבה ובנוהגיה – ובכלל זה נהגים שלכאורה אינם צפויים אצל דוברי ערבית ילידיים (כגון בתעתיק שמות ערביים) – ומצד אחר סטיות וחריגות מן הנורמות המקובלות, אשר חלקן זוהה או דומה לסטיות של תלמידים ערבים בישראל, אם כי שיעורן קטן יותר, כפי שמלמדת ההשוואה אל לשון התלמידים. תופעות אחדות אף דומות לאלה שנמצאו בשעתן בלשון השידורים העבריים בטלוויזיה הירדנית, וחלקן חוזרות ומופיעות בשידורים הפלסטיניים בעברית שהחלו לפעול לאחר כתיבת מחקר זה. ללשון האם הערבית יש משקל רב, אם כי לא בלבדי, בהיווצרות הזריות. מצויות גם תופעות בלתי תקינות או בלתי מקובלות שהמתרגם קלט מן העברית הדבורה, אלא שאין בידו כלים ביקורתיים להימנעות מהן בכתיבתו. תכונה העוברת בטקסטים כחוט השני היא חוסר עקיבות. מן העיון בתחומי התחביר והסמנטיקה, שאינם נידונים כאן, יותר מאשר מבדיקת הכתיב (המשקף אך חלק מן התופעות הפונטיות והמורפולוגיות), עולה תמונה שונה למדי של העברית הישראלית, הן בהשפעת הערבית הן מסיבות אחרות. יש שתהליכים לשוניים המוכרים משכבות אחרות של העברית חוזרים ומתרחשים באורח טבעי ועצמאי בלשון הנבדקת.

מן הממצאים בכל תחומי הלשון עולה הצורך, שדווקא הקרבה הלשונית עושה אותו הכרח, להורות עברית לדוברי ערבית תוך הצגה מעמדת והדגשה מתמדת של השונה לעומת השווה.

הקיצורים הביבליוגרפיים

בלאו, תש"ם = יהושע בלאו, דקדוק הערבית־היהודית של ימי־הביניים², ירושלים תש"ם

גזניוס, 1960 = *Gesenius' Hebrew Grammar*, ed. E. Kautzsch, revised by A. E. Cowley, Oxford 1960 (1910)

דורון, תש"ל = דויד דורון, לשונם העברית של דוברי ערבית בישראל: עיון בהשפעת הערבית ובהשפעות אחרות על לשונם הכתובה, עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר־אילן, תש"ל

דנה, 1983 = Joseph Dana, "Some Spelling Mistakes in Hebrew Compositions by Arabic Speaking Non-Jews in Israel Today", *Jewish Language Review* 3 (1983), pp. 47–49

הנקין, תשנ"ז = רוני הנקין, "בין ערבית לעברית ברהט שבנגב: סקירה ראשונית על הלשון המשרדית המעורבת", מסורות ט-י-יא (ספר היובל לגדעון גולדנברג; תשנ"ז), עמ' 363-381

ילין, תשכ"ג = דוד ילין, דקדוק הלשון העברית: הכתב והנקוד, ירושלים תשכ"ג (תש"ב)

מילון ההווה, תשנ"ה = שושנה בהט ומרדכי מישור, מילון ההווה, ירושלים תשנ"ה
 שונרי, תשל"ה = יונתן שונרי, "עברית בשידורי הטלוויזיה הירדנית", ספר רוזן, בעריכת עוזי אורן ובן-ציון פישלר, ירושלים תשל"ה, עמ' 107-112

שחאדה, 1997 = Haseeb Shehadeh, "The Hebrew of the Arabs in Israel = 1997 (in the Light of Two Matriculation Examinations, 1970, 1972)", *Nordic Research on the Middle East, Ethnic Encounter and Culture Change: Papers from the Third Nordic Conference on Middle Eastern Studies, Joensuu 1995*, ed. Mohammed Sabour and Knut S. Vikør, Bergen 1997, pp. 49-71